C/2024/6878

28.11.2024

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru

Spravedlivá transformace v zájmu zajištění udržitelné budoucnosti zemědělsko-potravinářských systémů EU

(stanovisko z vlastní iniciativy)

(C/2024/6878)

Zpravodajka: **Kerli ATS**

Spoluzpravodaj: **Florian MARIN**

Poradce: Tomaso FERRANDO (pro zpravodajku)

Rozhodnutí plenárního shromáždění	18. 1. 2024
Právní základ	čl. 52 odst. 2 jednacího řádu
Odpovědná sekce	Zemědělství, rozvoj venkova, životní prostředí
Přijato v sekci	3. 9. 2024
Přijato na plenárním zasedání	19. 9. 2024
Plenární zasedání č.	590
Výsledek hlasování (pro/proti/zdrželi se hlasování)	136/0/9

1. Závěry a doporučení

1.1 EHSV se domnívá, že spravedlivá transformace zemědělsko-potravinářských systémů musí soudržně řešit sociální, environmentální a ekonomické aspekty, a to prostřednictvím holistického, koordinovaného a integrovaného přístupu. Spravedlivá transformace by měla být založena na zásadách distributivní spravedlnosti, uznávání, účasti, environmentálních a klimatických ambicích, lidských právech a zásadě „nikoho neopomíjet“.

1.2 EHSV zastává názor, že nutným předpokladem zajištění toho, aby v centru pozornosti spravedlivé transformace byly všechny zúčastněné strany, včetně drobných zemědělců, rybářů a pracovníků v potravinářství, jsou integrované veřejné politiky. Rozvoj udržitelných potravinových systémů se musí řídit zásadami sociální a ekologické spravedlnosti, které zajistí spravedlivé rozdělení nákladů, zdrojů a zisků a podpoří právo na potraviny a výživu.

1.3 EHSV navrhuje, aby byla do všech aspektů spravedlivé transformace zemědělsko-potravinářských systémů začleněna participativní spravedlnost. To by mělo zajistit provádění vyvážených informačních a konzultačních procesů, které budou brát ohled na situaci zranitelných subjektů v celém řetězci zemědělsko-potravinářských výrobků. Při tom by měl být rovněž kladen důraz na dostupnost informací, transparentnost, vzdělávání, změnu kvalifikace a prohlubování dovedností a mělo by se usilovat o budování kapacit na všech úrovních potravinových systémů pro všechny zúčastněné strany.

1.4 EHSV navrhuje, aby spravedlivá transformace zahrnovala ochranu, dodržování a naplňování všech práv pracovníků, a to i posílením a podporou mechanismů sociální podmíněnosti, jako je mechanismus obsažený ve společné zemědělské politice (SZP), ale také zajištěním toho, aby zemědělci měli důstojný příjem, a mohli tak poskytovat důstojnou mzdu i svým zaměstnancům.

1.5 Za účelem vyřešení naléhavé potřeby strukturální transformace potravinových systémů EU EHSV doporučuje:

— přijmout systémový přístup k právním předpisům a správě v oblasti potravinových systémů EU, který by přesahoval rámec zemědělské produkce a dodržoval by níže uvedené zásady spravedlnosti,

— usilovat o zavedení důstojných příjmů a mezd v celé EU, jakož i v rámci potravinových řetězců mimo EU, které poskytují EU potraviny, a prosazovat v souladu s orgány členských států a s orgány na nižší než celostátní úrovni způsoby finanční podpory a stabilizaci cen, které by občanům-spotřebitelům zaručily dostupnost potravin a právo na potraviny,

— provádět politiky, které usnadní přístup k půdě novým generacím zemědělců a drobných výrobců, zvrátit tendenci spočívající v koncentraci půdy podporou spravedlivého rozdělení půdy a sladit pozemkové politiky s dobrovolnými pokyny pro odpovědnou správu půdy organizace FAO ([1]),

— řešit nerovnosti v rámci SZP jako klíčový prvek provádění spravedlivé transformace a zajistit spravedlivou podporu pro všechny členské státy, aby bylo možné nastolit v zemědělství EU rovné podmínky,

— zavést předpisy, jež mají za cíl omezit spekulace a financializaci potravinových systémů, podporovat transparentnost na trzích s potravinářskými komoditami a stanovit finanční nástroje podporující udržitelné postupy v rámci celých potravinových systémů,

— investovat do výzkumu a vývoje udržitelných postupů a technologií a zároveň uznat důsledky pro distribuci a uznávání dlouhodobých způsobů výroby, distribuce a spotřeby, prosazovat inovace v praxi a poskytovat odbornou přípravu a prostředky zemědělcům, podnikatelům v potravinářském odvětví a pracovníkům v témže odvětví za účelem podpory uplatňování udržitelných postupů,

— přijmout ambicióznější a závazné normy pro udržitelné a spravedlivé zadávání veřejných zakázek v oblasti potravin a využívání veřejných zakázek a potravinových programů EU jako nástrojů na podporu spravedlivého přechodu na sociálně, ekonomicky a environmentálně udržitelné potravinové systémy,

— uznat význam reprodukční a pečovatelské činnosti v celém potravinovém systému a ústřední úlohu žen a mladých lidí v současných i budoucích zemědělsko-potravinářských systémech,

— podpořit postupy, které přispívají k biologické rozmanitosti a ochraně přírodních zdrojů, a uplatňovat politiky, které prosazují začlenění ekosystémových služeb zemědělsko-potravinářských systémů,

— zřídit fond pro spravedlivou transformaci zemědělsko-potravinářského průmyslu na podporu malých a středních zemědělsko-potravinářských podniků a středisko pro sledování spravedlivého potravinového systému jako součást návrhu na zřízení střediska pro sledování spravedlivé transformace, ([2])

— začlenit do spravedlivé transformace zemědělsko-potravinářských systémů EU globální hledisko, které by slaďovalo závazky místní, regionální, mezinárodní a globální správy s lidskými právy, s cíli v oblasti životního prostředí a klimatu a se zásadami spravedlnosti a udržitelnosti v globálních potravinových systémech,

— připravit osvětové kampaně na podporu spotřeby místních, zdravých a udržitelně vyráběných potravin a provádět ve školách vzdělávací programy, jejichž záměrem by bylo seznámit děti s významem udržitelných potravinových systémů a zdravých stravovacích návyků.

([1]) https://www.fao.org/tenure/voluntary-guidelines/en/.

([2]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu „Dosažení pokroku v souvislosti s politickým rámcem EU pro spravedlivou transformaci – jaká opatření jsou zapotřebí?“ (Úř. věst. C, C/2024/1576, 5.3.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/C/2024/1576/oj?locale=cs).

2. **Potřeba komplexní a spravedlivé transformace zemědělsko-potravinářských systémů EU**

2.1 V oblasti potravinových systémů EU se protíná celá řada výzev, kterým tento region čelí. Ztráta pracovních míst v důsledku měnících se vzorců a zeměpisného rozložení výroby, chudnutí rodin, hyperinflace, přesun veřejných výdajů ([3]) ze sociálních služeb na armádu a obranu ([4]), nárůst nepřenosných nemocí souvisejících s nižší cenou nezdravého stravování ([5]), změna klimatu a extrémní povětrnostní události, přechod na nízkouhlíkové hospodářství ([6]) a úbytek biologické rozmanitosti – to je jen několik problémů v sociální oblasti, v oblasti životního prostředí a hospodářství, které zasahují potravinové systémy a v některých případech přímo souvisejí se způsobem jejich fungování a strukturou.

2.2 Potravinový řetězec EU sice prokázal značnou odolnost a zachoval dostupnost potravin v celém regionu i v tak náročných podmínkách, jako byla pandemie covid-19, krize cen komodit a energií, geopolitické napětí a klimatické krize, tyto události však zároveň ukázaly i významná zranitelná místa.

2.3 EHSV vítá pokračující snahy o začlenění otázek týkajících se potravinového systému do evropských i celosvětových diskusí a poukazuje na význam komplexního přístupu k lidem, zvířatům a ekosystémům. EHSV však bere na vědomí pozastavení legislativního procesu v souvislosti s rámcovým právním předpisem o udržitelných potravinových systémech ([7]) a vyzývá budoucí Komisi, aby znovu zahájila diskusi v souladu se zásadami uvedenými v tomto stanovisku.

2.4 Kromě toho EHSV uznává, že je třeba urychleně provést strukturální transformaci zemědělských a potravinových systémů EU, která by překonala rámec dosavadních opatření a zároveň by postupovala v souladu s mezinárodními a evropskými závazky v oblasti životního prostředí, klimatu a závazky vyplývajícími ze společenské smlouvy. EHSV navrhuje položit základy zemědělsko-potravinářských systémů EU, které budou fungovat v rámci planetárních a sociálních mezí ([8]) a budou prospěšné lidem, planetě a budoucím generacím.

2.5 EHSV uznává, že zemědělci, rybáři, pracovníci v potravinářském průmyslu a malé a střední podniky představují páteř potravinových systémů EU a že se často nacházejí v obtížné situaci kvůli prohlubujícím se nerovnostem v tomto odvětví ([9]), vzhledem k tomu, že veřejné politiky mají často regresivní dopady, jež nejvíce postihují menší subjekty, a z důvodu nižších cen a vystavení globální hospodářské soutěži, která stále více vyvolává zranitelnost, obavy a hněv. V zemědělském odvětví vede tato skutečnost k nárůstu problémů v oblasti duševního zdraví v nejrůznějších venkovských regionech EU, přičemž řada studií poukazuje na naléhavou potřebu komplexní podpory duševního zdraví. ([10])

2.6 Spravedlivá transformace by proto měla být založena na ochraně, dodržování a naplňování všech práv pracovníků. Sem patří i posílení a zlepšení mechanismů sociální podmíněnosti, jako je například mechanismus obsažený v SZP, a podpora jejich provádění členskými státy. Kromě toho je zásadní, aby zemědělci dostávali za své produkty přiměřené ceny, které jim umožní vyplácet přiměřenou mzdu svým zaměstnancům. Dále platí, že migrační politiky a předpisy musí být navrženy tak, aby zabránily zločineckým organizacím zneužívat lidi a zajistily, že výrobci nebudou snižovat výrobní náklady na úkor práv pracovníků. ([11])

([3]) https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/eurogroup-says-new-fiscal-rules-will-require-public-spending-cuts/.

([4]) https://eda.europa.eu/news-and-events/news/2023/11/30/record-high-european-defence-spending-boosted-by-procurement-of-new-equipment.

([5]) Orhan R., Paric M., Czabanowska K., *Lessons Learnt from the EU Response to NCDs: A Content Analysis on Building Resilient Post-COVID Health Systems (Poučení z reakce EU na nepřenosné nemoci: obsahová analýza budování odolných zdravotních systémů po skončení pandemie COVID-19)*,Healthcare (Basilej) 2021.

([6]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru – Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů Zajištění naší budoucnosti – Klimatický cíl pro Evropu na rok 2040 a cesta ke klimatické neutralitě do roku 2050 vybudováním udržitelné, spravedlivé a prosperující společnosti (COM(2024) 63 final) (Úř. věst. C, C/2024/4667, 9.8.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/C/2024/4667/oj?locale=cs).

([7]) https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/spotlight-JD%2023-24/file-sustainable-eu-food-system.

([8]) Raworth, R., *Doughnut Economics* (Koblihová ekonomika).

([9]) Piketty, T., *Les paysans apparaissent comme la plus inégale des professions en France actuellement* (Největší nerovnosti v současné Francii se vyskytují v profesi zemědělců), Le Monde.

([10]) Evropská síť pro SZP, Tematická skupina zaměřená na podporu duševního zdraví zemědělců a zemědělských komunit.

([11]) *Human suffering in Italy's Agricultural Value Chain* (Lidské utrpení v italském zemědělském hodnotovém řetězci), s. 3–4, 2018.

2.7 EHSV navíc uznává, že vize udržitelné budoucnosti se musí systematicky zabývat našimi potravinovými systémy jako celky a tím, jak jsou sociálně, environmentálně a hospodářsky strukturovány a jaké jsou jejich dopady. Ústřední postavení v integrovaných veřejných politikách a meziodvětvových intervencích by proto měli zaujímat zemědělci, rybáři, pracovníci v potravinářském průmyslu a malé a střední podniky, avšak vždy s přihlédnutím k širšímu rámci potravinových systémů, jichž jsou součástí spolu s dalšími obchodními subjekty, spotřebiteli, zvířaty či ekologickými procesy.

2.8 EHSV považuje za klíčové stanovit jasné hlavní zásady, které budou moci sloužit všem aktérům potravinových systémů, tvůrcům politik a organizacím občanské společnosti jako podpora při budování udržitelné budoucnosti zemědělsko-potravinářských systémů EU. EHSV uznává, že je důležité uplatňovat na zemědělsko-potravinářské systémy EU zvláštní postup spravedlivé transformace, který bude inspirován zásadami sociální a ekologické spravedlnosti a bude vycházet z formulací a závazků zakotvených v mezinárodním právu v oblasti lidských práv a Listině základních práv EU. ([12])

2.9 Postup spravedlivé transformace vyžaduje, aby tvůrci politik řešili sociální a environmentální aspekty v souvislostech, aby přijali soudržné politiky ve všech příslušných oblastech a aby řešili strukturální problémy, které mohou bránit konsolidaci udržitelných potravinových systémů.

2.10 EHSV zastává názor, že holistický, koordinovaný a integrovaný politický přístup ke spravedlivé transformaci zemědělsko-potravinářských systémů EU by měl vycházet ze zásad distribuce, uznávání, účasti, environmentálních a klimatických ambicí, kosmopolitní spravedlnosti, demografických výzev (jako je stárnutí populace a nedostatek pracovních sil), soudržnosti a lidských práv, zejména práva na potraviny a výživu.

3. **Distributivní spravedlnost**

3.1 EHSV se domnívá, že uplatňování zásady distributivní spravedlnosti v rámci transformace zemědělsko-potravinářského odvětví spočívá v zavádění veřejných politik a opatření, které řeší současné a budoucí nerovnosti a nespravedlnosti v rámci potravinových systémů a zároveň posilují pracovní práva, jsou zárukou zdravých a dostupných potravin pro všechny, zvyšují inovační schopnost a konkurenceschopnost hospodářských subjektů a podporují dobré životní podmínky zvířat. V souvislosti s touto zásadou je nezbytné uznat, že transformace bude nevyhnutelně vyžadovat zdroje, které by však měly být získány prostřednictvím progresivních opatření, a že náklady a přínosy vyplývající z budoucích politik a politických rozhodnutí by měly být rozdělovány spravedlivě.

3.2 EHSV uznává, že je třeba, aby EU usměrňovala členské státy při provádění vhodných politik, které mohou zvrátit intenzifikaci koncentrace půdy ([13]) a které novým generacím zemědělců a drobných výrobců umožní přístup k půdě. EHSV podporuje Evropský parlament, který ve zprávě z vlastního podnětu z roku 2017 potvrdil základní právo na přístup k půdě a zasadil se o sladění evropských pozemkových politik s dobrovolnými pokyny pro odpovědnou správu půdy, jak je nastínil Výbor pro celosvětové zajišťování potravin.

3.3 Veřejná podpora nesmí ztrácet ze zřetele skutečnost, že v rámci potravinových systémů EU jsou k dispozici zdroje, které jsou však rozděleny nerovnoměrně a nevyváženě. Nadnárodní potravinářské korporace a globální finanční sektor mají v celém řetězci „od zemědělce ke spotřebiteli“ díky své kontrole a privatizaci hodnoty ([14]) rozsáhlý vliv na dodavatelské řetězce, přesměrovávají značné zisky od prvovýrobců a pracovníků v celém řetězci a podporují potravinové systémy, které upřednostňují finanční výnosy před respektováním planetárních mezí i lidských hranic. Následkem toho jsou výnosy malých a středních zemědělských podniků a pracovníků v potravinářském průmyslu minimální, ale má to dopady i na ceny a zhoršuje to problém dostupnosti potravin, zejména u osob, které tvoří pilíř potravinových systémů EU. ([15])

([12]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu „Dosažení pokroku v souvislosti s politickým rámcem EU pro spravedlivou transformaci – jaká opatření jsou zapotřebí?“ (Úř. věst. C, C/2024/1576, 5.3.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/C/2024/1576/oj); Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Přechod k udržitelnější budoucnosti Evropy – strategie pro rok 2050 (Úř. věst. C 81, 2.3.2018, s. 44) a Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Při provádění Agendy pro udržitelný rozvoj 2030 nesmí být nikdo opomenut (Úř. věst. C 47, 11.2.2020, s. 30).

([13]) Podle EUROSTATU se koncentrace půdy v EU mění, neboť „v poměrně krátkém období mezi lety 2005 a 2020 klesl počet zemědělských podniků v EU přibližně o 37 %. To odpovídá zániku 5,3 milionu zemědělských podniků v členských státech, z nichž naprostou většinu (přibližně 87 %) tvořily malé zemědělské podniky o velikosti do 5 ha“.

([14]) Privatizace hodnoty vytvořené v potravinářském odvětví.

([15]) Součástí spravedlivé transformace by mělo být zajištění větší transparentnosti a informovanosti o struktuře potravinových systémů EU. Dokument OECD z roku 2021 nazvaný *Concentration and market power in the food chain* (Koncentrace a tržní síla v potravinovém řetězci) vychází ze studie Evropské komise z roku 2014 nazvané Boj proti nekalým obchodním praktikám mezi podniky v rámci potravinového řetězce, COM(2014) 472 final.

3.4 EHSV vyzývá orgány EU a členské státy, aby přijaly zásady distributivní spravedlnosti s cílem prioritně řešit problém spekulací a financializace, které představují klíčové faktory odčerpávání zdrojů z potravinových systémů na úkor spotřebitelů, výrobců, pracovníků a udržitelnosti životního prostředí. ([16]) EU a její členské státy by měly najít řešení problému spekulativních praktik při obchodování s potravinářskými komoditami a dalších forem financializace a investičních praktik prováděných subjekty EU, jež se neslučují se zásadami EU, lidskými právy a mezinárodními závazky EU a jejích členských států. Ve snaze pomoci zemědělcům získat důstojný příjem ([17]) a snížit náklady na zprostředkování by EU měla rovněž posílit a podporovat iniciativy pro přímý přístup na trh, jako je podpora zemědělských družstev a přímého prodeje spotřebitelům.

3.5 EHSV se domnívá, že zásadní význam pro zajištění spravedlivé transformace má řešení nerovností v rámci SZP. Je důležité zajistit, aby všechny členské státy obdržely rovnocennou podporu, a v zemědělství EU tak mohly být nastoleny rovné podmínky.

3.6 Je třeba věnovat pozornost vysoké míře koncentrace v rámci potravinových systémů EU, která vede k nerovnoměrné vyjednávací síle a nestejnoměrnému rozdělení zdrojů. Existuje riziko, že politická rozhodnutí, jako jsou nové pokyny pro horizontální dohody, mohou napomáhat spíše koordinaci mezi oligopolními podniky než řešení současných problémů týkajících se koncentrace. Prioritou Evropské komise by měla být koncentrace v oblasti zemědělských vstupů, genomického materiálu, půdy, zpracování a distribuce.

3.7 Například celosvětový trh s hnojivy v hodnotě 200 miliard USD ovládá několik společností, které kontrolují více než 30 % výroby dusíkatých hnojiv. Díky své tržní síle mohou ovlivňovat ceny a zvyšovat zisky tím, že rostoucí náklady přenášejí na spotřebitele. Z údajů mimo Evropu vyplývá, že země skupiny G20 vynaložily v letech 2021 a 2022 na dovoz hnojiv o 21,8 miliardy USD více než v roce 2020, přičemž přední výrobci hnojiv měli podle odhadů ve stejném období vydělat téměř 84 miliard USD. ([18]) Z tohoto scénáře stejně jako z problému koncentrace v oblasti osiv a zemědělských technologií vyplývá, že je naléhavě nutné, aby veřejné politiky EU podporovaly menší závislost zemědělců na těchto vstupech, a při přechodu na udržitelnější formy výroby byla poskytována přiměřená veřejná finanční podpora. ([19])

Instituce EU již dlouho uznávají, že koncentrace moci mezi zemědělskými podniky a spotřebiteli má vliv na nerovnoměrné rozdělování ekonomické hodnoty, která je vytvářena v rámci potravinových systémů, a na marginalizaci prvovýrobců. ([20]) Podle Evropské komise více než 95 % subjektů v potravinářském průmyslu a maloobchodě tvoří mikropodniky nebo malé podniky, nicméně na trhu má rozhodující slovo malý počet velkých společností, které vystupují jako kupující. ([21]) V podrobnější studii svého Společného výzkumného střediska z roku 2021 o tržní síle v potravinářském průmyslu ve vybraných členských státech ([22]) Evropská komise upozorňuje na rozpor mezi skutečností, že ve výrobě, velkoobchodě a maloobchodě dominují z hlediska podílu na celkovém počtu firem na trhu menší firmy, nicméně velké firmy dominují v každém z těchto tří odvětví z hlediska podílu na celkovém obratu ([23]). Z dokumentů EU a podkladů, které poskytl EHSV, vyplývá, že zvláštní pozornost si vzhledem k úrovni koncentrace zaslouží výroba a velkoobchod. To může mít dopad na celý potravinový řetězec a na rozdělení příjmů a příležitostí, protože firmy, které zneužívají svého dominantního postavení na trhu, mohou ovlivňovat nejen ceny a množství obchodovaného zboží, ale také různé aspekty smluvních podmínek upravujících jejich vztahy.

([16]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Krize cen potravin – vliv spekulací a konkrétní návrhy opatření v souvislosti s válkou na Ukrajině (Úř. věst. C 100, 16.3.2023, s. 51).

([17]) https://www.weforum.org/agenda/2024/04/ilo-living-wage-explained/.

([18]) Institute for Agriculture and Trade Policy, *Fertiliser Crisis Cost G20 Almost $22 Billion While Fertiliser Companies Set to Make a $84 Billion in Profits* (Krize na trhu s hnojivy stála skupinu G20 téměř 22 miliard USD, zatímco výrobci hnojiv dosáhli zisku 84 miliard USD).

([19]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Potravinové zabezpečení a udržitelné potravinové systémy (Úř. věst. C 194, 12.5.2022, s.72).

([20]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Potravinové zabezpečení a udržitelné potravinové systémy (Úř. věst. C 194, 12.5.2022, s.72).

([21]) Evropská komise: Komise předkládá zprávu o provádění právních předpisů EU upravujících nekalé obchodní praktiky v potravinářském řetězci, 23. dubna 2024, https://agriculture.ec.europa.eu/news/commission-delivers-report-implementation-eu-rules-against-unfair-trading-practices-food-supply-2024-04-23_en.

([22]) Kjersti Nes, Liesbeth Colen a Pavel Ciaian, *Market Power in Food Industry in Selected Member States* (Tržní síla v potravinářském průmyslu ve vybraných členských státech), Evropská unie, Společné výzkumné středisko, 2021.

([23]) Kjersti Nes, Liesbeth Colen a Pavel Ciaian, *Market Power in Food Industry in Selected Member States* (Tržní síla v potravinářském průmyslu ve vybraných členských státech), Evropská unie, Společné výzkumné středisko, 2021.

3.8 Uplatňování distributivní spravedlnosti znamená, že náklady na transformaci nesou ti, kteří z ní mají největší prospěch a disponují největšími zdroji. Spravedlivá transformace zemědělsko-potravinářských systémů by měla být – podobně jako v energetice – podporována prostřednictvím veřejného fondu, který by však měl být financován z daní odváděných z dodatečných zisků z prodeje potravin, spekulativních praktik a náhrad za sociální a environmentální externality. ([24]) Ten by měl být určen na pomoc malým a středním zemědělským podnikům, na podporu jejich výrobní a distribuční kapacity, výměnu znalostí a inovací mezi zemědělci, podporu přiměřených a důstojných pracovních podmínek, sociální ochrany a dosahování cílů EU v oblasti životního prostředí a klimatu.

3.9 Hlavním cílem spravedlivé transformace musí být odstranění nadměrné koncentrace a nerovnováhy moci. EU a vnitrostátní orgány to mohou řešit posílením způsobu, jímž členské státy provádějí směrnici o nekalých obchodních praktikách, podporou šíření osvědčených legislativních postupů mezi členskými státy ([25]), omezováním silnější vyjednávací pozice prostřednictvím postupů práva hospodářské soutěže ([26]) a úpravou unijních a vnitrostátních pravidel pro zadávání veřejných zakázek. Jako politický nástroj k dosažení řady cílů v oblasti životního prostředí, zdraví a socioekonomických cílů, které jsou v souladu se zásadami spravedlivé transformace a vytváření udržitelných potravinových systémů, by mělo sloužit zadávání veřejných zakázek. ([27]) V této souvislosti by uplatňování distributivní spravedlnosti vyžadovalo věnovat zvláštní pozornost využívání veřejných zakázek k usnadnění přístupu menších výrobců a výrobců, kteří dodržují nejvyšší normy v oblasti ekologických a pracovních postupů a postupů při zacházení se zvířaty.

3.10 Distributivní spravedlnost vyžaduje, aby se veřejná správa aktivně věnovala místním potravinovým systémům a zajistila, aby veřejné jídelny poskytovaly zdravá, výživná a kulturně přiměřená jídla bez odpadu a aby tyto služby, zejména pokud jde o veřejné školní jídelny, byly všeobecně dostupné a náležitě financované. EHSV vyzývá EU, aby urychlila přijetí ambicióznějších a závazných norem pro udržitelné a spravedlivé zadávání veřejných zakázek v oblasti potravin, jak bylo projednáno při přípravě rámcového právního předpisu o udržitelných potravinových systémech. Rovněž zdůrazňuje, že v oblasti stravování ve veřejných školách se prolínají aspekty práva na vzdělání, práva na potraviny a hledisko spravedlivého přechodu k udržitelným potravinovým systémům. ([28]) Z tohoto důvodu by měly všechny členské státy stanovit pro školní jídelny priority a EU by je měla podpořit posílením a rozšířením stávajícího programu pro ovoce, zeleninu a mléko do škol, který by měl být ve shodě se zásadami spravedlnosti.

3.11 EHSV uznává, že jakákoli diskuse o spravedlivé transformaci potravinového systému musí zohledňovat složitou vzájemnou závislost mezi dobrými životními podmínkami lidí a zvířat v rámci potravinového systému, přijmout přístup „jedno zdraví“ ([29]) a bezpodmínečně zahrnovat komplexní zohlednění řádného zacházení se zvířaty. Vyzýváme proto k posílení stávajících regulačních rámců, které budou prosazovat normy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat, dodržovat etické zásady a pohánět k odpovědnosti ty, kteří je nedodržují. Kromě toho je nezbytné zohledňovat názory a zkušenosti zemědělců, kteří plní zásadní úlohu při zajišťování dobrých životních podmínek zvířat v praxi. ([30])

3.12 Distributivní spravedlnost by měla být také vodítkem při zavádění a podpoře technologických inovací na všech úrovních našich potravinových systémů. EHSV vyzývá orgány EU a členské státy, aby posuzovaly zavádění inovací podle zásad spravedlivé transformace a předběžné opatrnosti, aby bylo zaručeno, že nebudou prohlubovat stávající nerovnosti, koncentraci a nerovnoměrné rozdělení hodnot a příležitostí a zajistí, že v důsledku jejich provádění nezůstane nikdo opomenut.

([24]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Krize cen potravin – vliv spekulací a konkrétní návrhy opatření v souvislosti s válkou na Ukrajině (Úř. věst. C 100, 16.3.2023, s. 51).

([25]) Evropská komise, Provádění zákazu nekalých obchodních praktik v zájmu posílení postavení zemědělců a hospodářských subjektů v zemědělském a potravinovém řetězci – aktuální stav, SWD(2004) 106 final.

([26]) Lianos I. a Lombardi C., *Superior Bargaining Power and the Global Food Value Chain: The Wuthering Heights of Holistic Competition Law?* (Silnější vyjednávací pozice a globální potravinářský řetězec: bouřlivé výšiny celostního soutěžního práva?), CLES Research Paper Series, ISBN 978-1-910801-08-6.

([27]) M. Stein, M. Mariani, R. Caranta a Y. Polychronakis, *Sustainable Food Procurement* (Udržitelné veřejné zakázky v oblasti potravin), Routledge, 2024.

([28]) T. Ferrando, *From Marginalization to integration: universal, free and sustainable meals in Italian school canteens as an expression of the right to education and the right to food* (Od marginalizace k integraci: všeobecné, bezplatné a udržitelné stravování v italských školních jídelnách jako výraz práva na vzdělání a práva na potraviny).

([29]) FAO, *One Health* (Přístup „jedno zdraví“), 2020.

([30]) Stanovisko Evropského hospodá?ského a sociálního výboru – Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o ochraně zvířat během přepravy a souvisejících činností, kterým se mění nařízení Rady (ES) č. 1255/97 a zrušuje nařízení Rady (ES) č. 1/2005 (COM(2023) 770 final – 2023/0448 (COD)) (Úř. věst. C, C/2024/4670, 9.8.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/C/2024/4670/oj?locale=cs).

4. **Uznávání a participativní spravedlnost**

4.1 EHSV si uvědomuje složitost potravinových systémů EU a poukazuje na potřebu inkluzivních a spravedlivých rozhodovacích procesů, které by zapojily do utváření těchto systémů všechny zúčastněné strany – zemědělce, spotřebitele, tvůrce politik i organizace zastupující potravinářský průmysl. EHSV uznává, že neexistuje pouze jeden potravinový systém EU, ačkoli průmyslový potravinový systém stále nabývá na důležitosti. Pro EU jsou však stále příznačné různé způsoby organizace zemědělsko-potravinářských systémů a EHSV už vyzval k tomu, aby byly potravinové systémy EU ve všech svých aspektech ještě více diverzifikovány. ([31]) Existují zejména potravinové systémy, které se řídí zásadami spolupráce a solidarity, podporují dosažení sociálně a ekologicky spravedlivých cílů a zároveň zaručují spravedlivou odměnu všem osobám působícím v celém potravinovém řetězci.

4.2 EHSV zdůrazňuje, že je třeba zvýšit uznávání a ocenění místních zdravých produktů, vybudovat důvěru a identitu, která má pro kulturní dědictví zásadní význam, a rovněž posílit vztah mezi výrobcem a spotřebitelem. V tomto ohledu by měly veřejné orgány věnovat zvláštní pozornost projevům solidární ekonomiky, společnosti blahobytu, systémům komunitou podporovaného zemědělství, zaměstnaneckým i spotřebním družstvům, venkovským a městským infrastrukturám a iniciativám na rozvoj venkova, které vytvářejí pracovní příležitosti a zlepšují životní úroveň ([32]), a aktivně je podporovat. Pro udržitelné a spravedlivé zemědělsko-potravinářské systémy, pro zmírnění změny klimatu a přizpůsobení se jí ([33]) a pro dosažení potravinového zabezpečení pro všechny má zásadní význam přijetí politických rámců, které podporují udržitelné formy zemědělství, jako je agroekologie a ekologické zemědělství, a jejich využívání ve větším měřítku ([34]).

4.3 EHSV uznává, že mezi jednotlivými správními celky existuje různá míra viditelnosti a vlivu, což vyžaduje přijmout proaktivní opatření, která při určování způsobů, politik a budoucích kroků umožní tento rozdíl překlenout. EHSV naléhavě vyzývá orgány EU a členské státy, aby zaštítily názory těch, kteří často nejsou vyslyšeni, a zohlednily mezigenerační aspekty a práva budoucích generací. Klíčovou úlohu mají mladí lidé, ženy zapojené do potravinových systémů, sezónní a migrující pracovníci, pracovníci platforem a pracovníci s nejistým zaměstnáním, ženy v zemědělství a osoby vykonávající neplacenou pečovatelskou a reprodukční činnost. Chudobou a nedostatkem potravin jsou navíc ohroženi zejména starší lidé, migranti, finančně marginalizované osoby a mladí lidé, a to zejména během hospodářských krizí. Komplexní strategie pro zdravou budoucnost a sociálně a environmentálně spravedlivé potravinové systémy musí vzít tyto specifické podmínky v úvahu. Součástí této strategie by měly být odpovídající vzdělávací programy a vytváření univerzálních, bezplatných, zdravých, sociálně spravedlivých a udržitelných školních jídelen.

4.4 Pro urychlení spravedlivé transformace zemědělsko-potravinářských systémů je zásadní změna paradigmatu ve způsobu vytváření, koncipování a šíření znalostí. Při této změně by mělo být upřednostněno vytváření otevřených a dostupných znalostních sítí, které by podporovaly udržitelné postupy a inovace napříč potravinovými systémy, zejména ve prospěch subjektů zemědělsko-potravinářského systému. Je třeba přehodnotit stávající rámec duševního vlastnictví, zejména pokud jde o osivo a rostliny a rovněž v případech, kdy jsou inovace financovány z veřejných zdrojů.

4.5 EHSV si je vědom četných výzev k zavedení a normalizaci nových druhů biotechnologie, geneticky modifikovaných organismů a nových genomických technik. Spolu s distributivní spravedlností je však třeba zohledňovat zásady uznávání a účasti, přičemž by měla by být oceněna existence řady dalších řešení, která drobní zemědělci a komunity navrhují pro udržitelnou výrobu potravin a jež mohou být zpochybněna a opuštěna v případě, že se ukáže, že jsou výše uvedená technologická řešení „všelékem“ pro budoucnost zemědělsko-potravinářských systémů EU.

4.6 Pokud jde o participativní spravedlnost, EHSV se dlouhodobě zasazuje o přijetí celospolečenského přístupu s využitím více participativních nástrojů, aby se občanská společnost mohla ve větší míře zapojit do rozhodovacího procesu v oblasti udržitelnosti. Tohoto spoluvytváření lze dosáhnout prostřednictvím Evropské rady pro politiku v oblasti potravin, k čemuž EHSV důrazně vybízí ([35]), a podporou zakládání místních, regionálních a vnitrostátních rad pro politiku v oblasti potravin, které by umožnily vyjadřovat různé názory a poskytovat zvláštní platformy těm, jimž je nejméně naslouháno.

([31]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Potravinové zabezpečení a udržitelné potravinové systémy (Úř. věst. C 194, 12.5.2022, s.72).

([32]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Na cestě k ucelené strategii pro udržitelný rozvoj venkova a měst (Úř. věst. C 105, 4.3.2022, s. 49); Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Transformace energetiky a digitální transformace ve venkovských oblastech (Úř. věst. C 486, 21.12.2022, s. 59).

([33]) Mezivládní panel pro změnu klimatu, *Food Security. In: Special Report on Climate Change and Land* (Zabezpečení potravin, in: Zvláštní zpráva o změně klimatu a půdě), IPCC, 2023.

([34]) Skupina odborníků na vysoké úrovni pro zabezpečení potravin, *Building a Global Narrative Towards 2030* (Budování globálního narativu do roku 2030), FAO, Řím, 2020.

([35]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Potravinové zabezpečení a udržitelné potravinové systémy (Úř. věst. C 194, 12.5.2022, s.72).

4.7 Participativní spravedlnost musí doprovázet zavádění regulačních, politických a monitorovacích prostorů, jež prostupují jednotlivými oblastmi potravinových systémů EU. Významným pokrokem v tomto ohledu by bylo zřízení střediska pro sledování spravedlivé transformace ([36]) potravinových systémů EU po vzoru Střediska EU pro sledování venkovských oblastí ([37]) a vytvoření nového GŘ pro potraviny s průřezovými pravomocemi.

4.8 EHSV oceňuje snahu Komise navázat dialog o zemědělství, domnívá se však, že tento prostor by se neměl omezovat jen na zemědělství, ale měl by sloužit k vytvoření skutečného a účinného rámce pro dialog, který by zaručoval vyvážený proces informování a konzultací, jenž by zohledňoval skutečnou situaci zranitelných subjektů v celém zemědělsko-potravinářském řetězci. EHSV dále zdůrazňuje, že je třeba upevnit sociální dialog a kolektivní vyjednávání, zejména posílením úlohy odborových organizací, aby mohly přispívat jak k zaručení zastupování, tak k zajištění důstojných pracovních podmínek pro všechny pracovníky v zemědělsko-potravinářských systémech.

4.9 Participativní spravedlnost předpokládá dostupnost informací, transparentnost a vzdělávání, zejména pro občany a spotřebitele, odpovědnost veřejných a soukromých subjektů a budování kapacit na všech úrovních potravinových systémů a pro všechny jejich zúčastněné strany. V tomto ohledu EHSV zdůrazňuje význam investic do rozvoje dovedností, včetně iniciativ zaměřených na prohlubování dovedností a změny kvalifikace, jako klíčových prvků rozvoje pracovní síly. Potřebujeme nový model, který by vedle zajištění sociální předvídatelnosti a sociální ochrany zemědělců a pracovníků v zemědělsko-potravinářském odvětví podpořil společenské přijetí transformačního procesu. Je třeba vyvinout značné úsilí, aby byl občanům zaručen přístup k potravinám v prostředí, o němž vědí, že jim dodává a nabízí výběr udržitelných potravin vyráběných spravedlivým způsobem. To vyžaduje politiky, které se neomezují jen na označení uváděná na přední a zadní straně obalu, a zajištění odpovídajících vzdělávacích programů a finančních kapacit.

5. **Kosmopolitní spravedlnost, soudržnost a lidská práva**

5.1 EU je jedním z největších dovozců zemědělských a potravinářských produktů a také jedním z největších vývozců. Kosmopolitní spravedlnost vyžaduje, aby EU usilovala o transformaci, která nebude spravedlivá pouze pro EU, ale pro všech země a partnery, na něž budou mít rozhodnutí přijatá na úrovni EU a členských států dopad. Tato zásada je zakotvena ve Smlouvách, v požadavku soudržnosti politik ve prospěch rozvoje, vyplývá však i z mezinárodních dohod v oblasti lidských práv, životního prostředí a klimatu, k nimž EU přistoupila.

5.2 Ústředním bodem kosmopolitní spravedlivé transformace je nutnost přehodnotit obchodní a investiční dohody a zajistit, aby EU přispívala k úspěšnému budování spravedlivých, rovnoprávných a udržitelných potravinových systémů na celém světě, zejména v zemích globálního Jihu. Prostřednictvím soudržného úsilí by měly být uznány vysoké normy produkce a související náklady, které nesou zemědělci v EU, což přispívá ke konkurenceschopnosti produkce EU v rámci jednotného trhu. Zároveň je třeba se zabývat úlohou, kterou plní SZP při podpoře zemědělců v EU a konkurenceschopnosti některých produktů EU ve třetích zemích. ([38]) Je třeba důkladně uplatňovat směrnici o nekalých obchodních praktikách, co se týče nekalých praktik, jimž jsou vystaveny subjekty potravinářského odvětví mimo EU, a uskutečnit komplexní přezkum SZP, který by zohlednil globální perspektivy.

5.3 EHSV tvrdí, že evropská obchodní politika by měla aktivně naplňovat a podporovat hodnoty Základní listiny Evropské unie, její závazky v oblasti lidských práv a mezinárodní závazky v oblasti životního prostředí, klimatu a biologické rozmanitosti, které členské státy přijaly. To znamená, že obchodní politika EU by měla podporovat budování potravinových systémů, které budou spravedlivé, etické a demokratické a jež se odklánějí od převládající ideologie volného obchodu s nízkými cenami a vysoce konkurenčními komoditními trhy, vůči níž se vymezují výrobci v EU i v zahraničí.

5.4 EHSV bere na vědomí, že EU uplatňuje politiku „otevřené strategické autonomie“ a využívá svého jedinečného postavení k nastavování celosvětových norem. Stanovením vysokých měřítek kvality, bezpečnosti a udržitelnosti potravin může EU zcela jistě posílit svůj jednotný trh, ale také podpořit hodnoty ochrany životního prostředí a lidských práv v celém svém dodavatelském řetězci. EHSV však poukazuje na to, že zásady spravedlnosti by měly stejnou měrou tvořit základ veškerých rozhodnutí diplomatické činnosti v oblasti obchodu a klimatu.

([36]) Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu „Dosažení pokroku v souvislosti s politickým rámcem EU pro spravedlivou transformaci – jaká opatření jsou zapotřebí?“ (Úř. věst. C, C/2024/1576, 5.3.2024, ELI: http://data.europa.eu/eli/C/2024/1576/oj?locale=cs).

([37]) Středisko EU pro sledování venkovských oblastí.

([38]) https://gret.org/publication/pac-quelle-coherence-avec-le-developpement-des-agricultures-paysannes-du-sud/.

5.5 EHSV vyzývá Evropskou komisi, aby zajistila, že přijímání obchodních opatření bude vždy podloženo analýzou jejich socioekonomického dopadu na obyvatele a regiony mimo EU a že při přijímání norem, zdanění na hranicích nebo jiných forem jednostranných obchodních opatření bude zaručeno dostatečné zohlednění místních názorů, regionů a hledisek.

5.6 EHSV rovněž poukazuje na skutečnost, že jednou z podmínek spravedlivé transformace by bylo projevení historické odpovědnosti EU v oblasti podpory integrace třetích zemí do globálních potravinových řetězců prostřednictvím dohod o hospodářském partnerství, dohod o volném obchodu, dvoustranných dohod o investicích a postojů přijatých na mnohostranné úrovni. EU by také měla nést odpovědnost za přijetí vhodných politik rozvoje a spolupráce, které mohou zajišťovat zjednání nápravy nepříznivých důsledků jednostranných opatření a zároveň usnadňovat konsolidaci regionálních, spravedlivých a udržitelných potravinových systémů na celé planetě.

5.7 EHSV vítá rozvoj strategicky integrovaného a globálního hlediska do spravedlivé transformace zemědělsko-potravinářských systémů EU, které slaďuje závazky místní, regionální, mezinárodní a globální správy s lidskými právy, cíli v oblasti životního prostředí a klimatu a zásadami spravedlnosti a udržitelnosti v globálních potravinových systémech. To může být založeno na:

— prosazování potravinové soběstačnosti a regionálních potravinových systémů a zajištění toho, aby politiky EU neměly škodlivé účinky,

— podpoře ratifikace a provádění deklarace OSN o právech drobných zemědělců a dalších osob pracujících ve venkovských oblastech,

— podpoře ratifikace a provádění dobrovolných pokynů FAO pro odpovědnou správu půdy.

6. **Investice do spravedlivé transformace**

6.1 Vzhledem k asymetrické zátěži je třeba ke spravedlivé transformaci přistupovat jako k investiční politice a jako k transformaci, která podporuje ekologické investice a vyžaduje soudržnost mezi jednotlivými zdroji financování, včetně SZP a ESF. Rozpočet SZP má své meze a není schopen sám o sobě financovat ambiciózní cíle stanovené pro dosažení cílů v oblasti klimatu. Z hlediska zajištění udržitelné zemědělsko-potravinářské výroby je proto nezbytné hledat i další možnosti mimo rámec fondů SZP.

6.2 EHSV navrhuje zřízení fondu pro spravedlivou transformaci zemědělsko-potravinářského průmyslu, který by se zaměřoval na malé subjekty působící v zemědělsko-potravinářských systémech, partnerství veřejného a soukromého sektoru, kompetence a pracovní podmínky, přičemž kritéria způsobilosti by zohledňovala především mladé lidi, ženy, lidská práva a udržitelné postupy, a to na základě přístupu, který by zahrnoval financování celého řetězce, a nikoli pouze jeho části. Za účelem silnější pozice a zvyšování počtu malých a středních podniků je nutné mít v celém potravinovém systému k dispozici finanční prostředky, které by umožnily podporovat spravedlivé, dostupné, krátké a udržitelné potravinové řetězce.

6.3 Souběžně se zřízením fondu by měly být zavedeny daňové pobídky, jako je snížená DPH, které by podpořily malé a udržitelné zemědělsko-potravinářské produkty, a další formy veřejné podpory zdravých a udržitelných systémů vztahů mezi výrobci a spotřebiteli, jako je sdružení *Sécurité Sociale de l'Alimentation*. EHSV zdůrazňuje, že je třeba, aby jedním z východisek spravedlivé transformace byla budoucí SZP.

V Bruselu dne 19. září 2024.

předseda
Evropského hospodářského a sociálního výboru
Oliver RÖPKE